

طراحی الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران

محمد سلیمان‌نژاد*

محسن نیازی**، الهام شفاف‌مقدم***، علی فرهادیان آرانی****

چکیده

هویت ملی به مثابه کلان‌ترین سطح هویت در هر جامعه‌ای، رابطه و تعلق انسان با کشورش را نشان می‌دهد و از اهمیت فراوانی برخوردار است. گستردگی و کثرت مطالعات هویت ملی، ضرورت بررسی نظام‌مند تحقیقات علمی جهت ترسیم تصویری جامع از مطالعات صورت گرفته در این حوزه را بیش از پیش آشکار می‌سازد. هدف این پژوهش طراحی الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران از طریق مطالعه و جمع‌بندی پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه هویت ملی و با رویکرد فرا ترکیب است. روش پژوهش حاضر کیفی و جامعه‌آماری این پژوهش کلیه مقالات علمی و پژوهشی انجام شده در ایران با موضوع هویت ملی از سال ۱۳۸۸ تا سال ۱۳۹۸ تشکیل داده است که در یکی از پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پایگاه مجلات تخصصی نور مگز و پایگاه اطلاعات نشریات کشور (مگ ایران) نمایه شده‌اند. در کل تعداد ۲۵۰ مقاله پژوهشی یافت شد و در نهایت پس از بررسی و پالایش‌های مختلف، ۴۰ مقاله برای بررسی نهایی انتخاب گردید که در ۲۶۳ کد مفهومی، ۶۰ مؤلفه و ۷ بعد سازمان‌دهی گردیدند. مهم‌ترین ابعاد ۷ گانه هویت ملی به لحاظ بیشترین قلمرو مفهومی و مؤلفه‌ها به ترتیب عبارت‌اند از: بعد فرهنگی،

* دکترای بررسی مسائل اجتماعی دانشگاه کاشان - مدرس دانشگاه فرهنگیان البرز (نویسنده مسئول)،
msdt59@yahoo.com

** استاد گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کاشان، niazim@kashanu.ac.ir

*** دکترای بررسی مسائل اجتماعی دانشگاه کاشان، e.shafaii@grad.kashanu.ac.ir

**** استادیار گروه مدیریت و کارآفرینی دانشگاه کاشان، farhadian@kashanu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۰

بعد اجتماعی، بعد تاریخی، بعد سرزمینی، بعد دینی، بعد زبانی و ادبی و در نهایت بعد سیاسی.

کلیدواژه‌ها: هویت، هویت ملی، هویت ایرانی، ابعاد هویت ملی، فرا ترکیب.

۱. مقدمه و بیان مساله

یکی از مهم‌ترین ابعاد هویت اجتماعی، هویت ملی (National Identity) است، امروزه این مفهوم به قدری اهمیت یافته است که اندیشمندان، هویت ملی را زیربنای تمامی انواع دیگر هویت‌ها می‌دانند. از طرفی دیگر گرایش به هویت ملی، مهم‌ترین تاثیر در زندگی افراد یک جامعه داشته؛ بگونه‌ای که مطالعه هویت ملی به یکی از مهم‌ترین مباحث مجامع علمی و دانشگاهی تبدیل شده است (مجتهدزاده، ۱۳۹۷: ۵۴). مقوله هویت ملی در ابتدایی‌ترین شکل خود، با نوعی احترام به مرزهای جغرافیایی یک کشور و پذیرش آن توسط کسانی ارتباط دارد که در درون آن مرزها قرار دارند و همگی در میثاقی مشخص و مشترک در باب جامعه‌ای مترقی سهیم‌اند (پای و همکاران، ۱۳۸۰: ۱۲۲). اهمیت هویت ملی نسبت به سایر انواع هویت جمعی، در تأثیر بسیار آن بر حوزه‌های متفاوت زندگی (فرهنگ، اجتماع، سیاست و حتی اقتصاد) در هر نظام اجتماعی است (احمدی، ۱۳۸۴). هویت ملی به این دلیل که پاسخگوی پرسش‌های اساسی در بعد تکالیف جامعه‌ای است، برای افراد جامعه پشتوانه فکری و اندیشه‌ای فراهم می‌کند (اکبری، ۱۳۹۶: ۱). بنابراین هویت ملی هم عامل همبستگی و شکل‌گیری روح جمعی در یک ملت و هم وجه مشخصه و معرفه آن در میان دیگر جوامع است. هویت ملی مجموعه‌ای از خصایص و ارزش‌های مشترک یک ملت است که افراد آن نسبت به آن‌ها آگاهی یافته و از این طریق با یکدیگر احساس تعلق می‌کنند، در نتیجه باعث تمایزبخشی یک ملت از دیگران می‌شود (Spieberger & Ungersbock, ۲۰۰۵: ۵). از این رو ساختار هویت سیال، انعطاف‌پذیر و متکثر بوده که از طریق تعاملات انسانی به وجود می‌آید و به‌واسطه زمینه اجتماعی و منافع اشخاص شکل می‌گیرد. در جوامع سنتی و ماقبل مدرن، هویت دینی به سبب مرجعیت دین و هنجارهای دینی، هویت فائق و برتر تلقی می‌شد. پس از دوران نوزایی و رنسانس بود که هویت ملی جای هویت دینی را به خود اختصاص داد که از تعلق خاطر و پیوند آن به سرزمینی خاص نشئت می‌گرفت. بنابراین هویت ملی بالاترین سطح هویت جمعی است که رابطه انسان با کشورش را نشان می‌دهد. هویت ملی فرایند پاسخگویی

آگاهانه یک ملت به پرسش‌هایی از خود است؛ اینکه چه کسی بوده و چه هست، خاستگاه اصلی و دائمی‌اش کجاست، دارای چه فرهنگ و تمدنی بوده و چه نقشی در توسعه تمدن جهانی داشته و امروز چه جایگاه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در نظام جهانی دارد و بالاخره ارزش‌های ملهم از هویت تاریخی او تا چه حد در تحقق اهداف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه مورد نظر، کارساز خواهد بود (جعفرزاده‌پور و حیدری، ۱۳۹۳).

هویت ملی به لحاظ تاریخی و جامعه‌شناختی نیز از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ از جهت تاریخی این پدیده در فرآیند زمان در جامعه شکل گرفته و از جریان‌های تاریخی ادوار مختلف و تغییر و تحولات آن‌ها تأثیر پذیرفته است. اهمیت هویت ملی از نظر جامعه‌شناختی به این لحاظ است که یکی از عوامل مهم انسجام اجتماعی و وفاق ملی در هر جامعه‌ای تلقی می‌شود. هر اندازه یک ملت از هویت محکم‌تر و منسجم‌تری برخوردار باشد، به همان اندازه در تحکیم پایه‌های همبستگی و وفاق اجتماعی موفق‌تر خواهد بود (زاهد، ۱۳۸۴).

در رابطه با هویت ملی در جامعه ایرانی دو دیدگاه متضاد وجود دارد گروهی معتقد به بحران هویت هستند و در مقابل گروهی دیگر منکر هرگونه بحران و چالش در این مقوله هستند (ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۲). تحقیقات نظری و تجربی متعدد نشان داده‌اند که نظام هویتی ایرانیان از دوره پهلوی اول دچار چالش‌ها و آسیب‌های جدی شده است. فرایندهای نوسازی و تجدد، جامعه ایران را در معرض ارزش‌ها و ویژگی‌های فرهنگی جدید قرار داده و روند جهانی شدن در دهه‌های اخیر بر دامنه و حدت مسائل افزوده است (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۲۲۸-۱۹۳). بنابراین هویت ایرانی امروزه متأثر از عواملی مانند: پیشینه تاریخی، اجتماعی و فرهنگی، پارادایم جدید فکری، انسان مدرن و فرامدرن و نظام جهانی و چندبعدی است. چنین عواملی باعث شدند که هویت ایرانیان از ساختار ساده با محوریت ایرانی بودن، به ساختار پیچیده و ترکیبی با عناصر مدرن اسلامی و ایرانی تغییر کند. تحت تأثیر جهانی شدن، شاهد تجلی هویت چندوجهی هستیم و صور گوناگون هویت ایرانی در سطح جهانی، ملی و فردی خودنمایی می‌کند. ایرانیان هم مسلمان هستند و هم جهانی، در عین حال هم مذهبی‌اند و هم مدرن (آزاد ارمکی، ۱۳۸۶: ۱۳۶). از آن جایی که هویت ملی مهم‌ترین نقش و تأثیر در سایر حوزه‌های زندگی افراد دارد و عامل حفظ وحدت و یکپارچگی اجتماعی و انسجام یک ملت را در پیکره‌ی سرزمینی واحد رقم می‌زند، بنابراین این مسائل ضرورت انجام پژوهش جهت ارائه الگوهای هویت ملی برای هر کشوری را دو چندان می‌نماید.

بر اساس مراجعه به آراء اندیشمندان ایرانی و غیر ایرانی با موضوع هویت ملی، نقشی اساسی برای این مقوله مهم در حیات اجتماعی هر کشوری قائل شده‌اند. رجایی (۱۳۸۶) در کتاب **مشکله‌ی هویت ایرانیان امروز**، عناصر هویت ایرانی را شامل مفهوم ایران، دین، سنت و تجدد معرفی کرده است. چلبی (۱۳۸۲) هویت ملی را به عنوان احساس تعلق خاطر مشترک و همچنین تعهد افراد به اجتماع ملی در نظر گرفته است. شیخاوندی (۱۳۸۰) هویت ملی را به عنوان یک هویت اکتسابی در نظر گرفته است که به دنبال توسعه هویت‌های خونی، خوئی، خاکی، خرده فرهنگی و در جریان تربیت خانوادگی، مدرسه‌ای و رسانه‌ای شکل می‌گیرد. حاجیانی (۱۳۷۹) تحولات تاریخی، محیط جغرافیایی و بعد سیاسی را در شکل‌گیری هویت ملی مهم می‌داند. حسنی فر و عباس زاده مرزبالی (۱۳۹۹) در پژوهشی و با رویکرد تاریخی مؤلفه‌های سرزمین ایران، تاریخ طولانی و کهن، دین و اعتقادات مذهبی (به‌ویژه اسلام)، میراث سیاسی و حکومت، فرهنگ غنی و پویا، زبان فارسی، اسطوره‌های ملی-ایرانی و عناصر عدالت‌خواهی، حق‌جویی و آزادی‌خواهی را به عنوان مهم‌ترین عوامل در شکل‌گیری و استمرار هویت ملی ایران نقش داشته‌اند، معرفی نموده‌اند. همچنین نتایج پژوهش فولادیان و همکاران (۱۳۹۹) با عنوان بررسی تحولات هویت جوانان ایرانی طی ده‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۰ حاکی از این بوده است که هویت مذهبی غالب‌ترین نوع هویت در بین جامعه جوانان ایرانی بوده است. پس از هویت مذهبی، هویت ملی بیشترین گسترش در بین جوانان ایرانی داشته است. امروزه هویت و مولفه‌های آن در مواردی چالش‌هایی ایجاد نموده است بگونه‌ای که هویتی که در مناطق سیستان و بلوچستان غلبه دارد دینی و همراه با گرایش‌های قومی است و در منطقه کردستان با هویت زبانی، دینی و قومی مواجه هستیم.

از نظر گیدنز و کاستلز هویت سرچشمه معنا و تجربه برای زندگی روزمره‌ی کنشگران است. به زعم (Smith, 2001) هویت ملی را بازتولید دائمی ارزش‌ها، سنت‌ها، خاطره‌ها، اسطوره‌ها و نهادهایی در نظر گرفته است که هویت متمایز ملت‌ها را می‌سازد و همچنین هویت‌یابی افراد بر مبنای این الگوها و اجزاء فرهنگی صورت می‌گیرد. (2004, Hobsbawm) از عناصر و مؤلفه‌های هویت ملی تحت عنوان پدیده‌های جدیدی یاد کرده است و مواردی از قبیل زیان ملی، قلمرو سرزمینی واحد، هویت فرهنگی و داشتن مذهب مشترک را به عنوان مهم‌ترین عناصر هویت ملی در نظر گرفته است. جامعه ایرانی از نظر

فرهنگی کشوری متکثر است به گونه ای که چند زبانی و چند مذهبی است. نتایج مطالعه (Citrin & Sears, ۲۰۰۹) که در جامعه‌ی آمریکا انجام شده است حاکی از این بوده که شهروندان آمریکایی احساس مثبتی نسبت به هویت ملی خود دارند. (Sanina, ۲۰۱۲) در خصوص شکل‌گیری الگوی هویت ملی در روسیه، معتقد است که با وجود گذشت بیش از بیست سال از فروپاشی کمونیسم در این کشور، هنوز مفهوم هویت ملی به شکلی جامع، که علائق حکومت، نیازهای افراد و گروه‌های اجتماعی را در قالب یک نظام ارزشی جدید در برگیرد، تکوین نیافته است. در مجموع مشاهده می‌گردد پدیده هویت ملی، سیال، متکثر و چند بعدی است. همچنین این‌گونه استنباط می‌گردد که جامعه ایران، در حال تغییر بوده و با نفوذ مدرنیته ساختارهای فرهنگی، هویتی، ارزشی و عقیدتی آن در مسیر تحول قرار گرفته است. گستردگی و پراکندگی ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی، بررسی نظام‌مند تحقیقات علمی جهت ترسیم تصویری جامع از مطالعات صورت گرفته را بیش از پیش آشکار می‌سازد و ضرورت استفاده از روش فرا ترکیب را مضاعف می‌نماید. در این نوشتار با توجه به تحولات هویتی در جامعه ایران، سؤالات اساسی زیر مطرح گردیده است: ۱- ابعاد هویت ملی کدامند؟ ۲- مؤلفه‌های هر یک از ابعاد هویت ملی چیستند؟ و ۳- رابطه بین ابعاد هویت ملی چگونه هستند؟ جهت یافتن پاسخ سؤالات فوق، با روش فرا ترکیب به واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی در پژوهش‌های انجام‌شده با موضوعات مطالعات هویت ملی پرداخته شده است.

۲. روش تحقیق

در این پژوهش از روش فرا ترکیب (Meta-Synthesis) استفاده شده است. فرا ترکیب بر مطالعات کیفی و تفسیر و تحلیل عمیق آن‌ها تأکید دارد (Zimmer, ۲۰۰۶: ۳۱۰). بنابراین هدف این روش ایجاد تفسیری خلاقانه و یکپارچه از یافته‌ها است (Beck, ۲۰۰۲: ۹۵). انجام پژوهش‌های ترکیبی در حوزه تحقیقات انجام‌شده در یک موضوع خاص به شیوه نظام‌مند و علمی از ضروریات پژوهش در سال‌های اخیر است. یکی از روش‌های مطالعه تحقیقات گسترده انجام‌شده در یک حوزه خاص، فرا مطالعه (Meta-Study) است. فرا مطالعه با واژه‌هایی همچون فرا تحلیل (Meta-Method)، فرا ترکیب (فرا سنتز)، فرا نظریه (Meta-Theory) و فرا روش (Meta-Method) متفاوت است. فرا مطالعه کلیه این مفاهیم را در بر

می‌گیرد (Canam & Paterson, ۲۰۰۱). می‌توان فرا نظریه را تحلیل نظریه‌های تحقیقات گذشته، فرا روش را تحلیل روش‌شناسی تحقیقات گذشته، فرا تحلیل را تحلیل کمی یافته‌های تحقیقات گذشته و فرا ترکیب را تحلیل کیفی یافته‌های تحقیقات گذشته در نظر گرفت.

فرا ترکیب اطلاعات و یافته‌های استخراج‌شده از دیگر مطالعات کیفی با موضوع مرتبط و مشابه را بررسی می‌کند. در نتیجه، نمونه‌ی مورد نظر برای فرا ترکیب، از مطالعات کیفی منتخب و بر اساس ارتباط آن‌ها با سؤال پژوهش تشکیل می‌شود. بنابراین فرا ترکیب، ترکیب تفسیر داده‌های اصلی مطالعات منتخب است. جامعه آماری این پژوهش کلیه تحقیقات علمی و پژوهشی انجام‌شده در ایران با موضوع هویت ملی از سال ۱۳۸۸ تا سال ۱۳۹۸ است که در یکی از پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پایگاه مجلات تخصصی نور مگز و پایگاه اطلاعات نشریات کشور (مگ ایران)، نمایه شده‌اند.

۳. مراحل فراترکیب

برای انجام پژوهش حاضر، بر اساس مدل ۷ مرحله‌ای (Sandelowski & Barroso, ۲۰۰۷) این مراحل طی شده است.

- مرحله یک - ایجاد سؤال‌های تحقیق

مشخص نمودن سؤالات پژوهش نخستین گام اجرای فراترکیب است. جهت رسیدن به اهداف پژوهش حاضر، این سؤالات مورد کنکاش قرار گرفت: ابعاد هویت ملی کدام‌اند؟ مؤلفه‌های هر یک از ابعاد هویت ملی کدام‌اند؟ رابطه بین ابعاد هویت ملی چگونه هستند؟

- مرحله دو - تحلیل قاعده‌مند منابع

با در نظر گرفتن کلمات کلیدی هویت، هویت ملی، هویت ایرانی، هویت اجتماعی، تعلق ملی، ابعاد هویت ملی، مؤلفه‌های هویت ملی، مقالات و پژوهش‌های مختلف داخلی موجود در نشریات معتبر علمی، بین سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۸ به‌طور منظم بررسی گردید و در پایان تعداد ۴۰ مقاله از مجلات معتبر استخراج گردید.

- مرحله سه- تبیین مقالات مورد تأیید

ملاک‌های انتخاب مقالات بر اساس معیارها و پارمترهایی مانند: محل چاپ مقاله، موضوع، هدف، روش، نمونه، محدوده زمانی، ساختار، دقت و تبیین نتایج در چندین مرحله مورد بازبینی و بازنگری قرار گرفت. در این مرحله مقالاتی که دارای ارتباط کمتری بودند از فرایند فرا ترکیب کنار گذاشته شدند. ابزاری که برای ارزیابی کیفیت مطالعه اولیه پژوهش کیفی استفاده گردید روش ارزیابی حیاتی (Critical Appraisal Skills Program) است. با کمک این ابزار، سنجش روایی و اعتبار در روش تحقیق فرا ترکیب تحقق می‌یابد. در پژوهش حاضر پس از فیلتر ۲۵۰ مقاله از طریق ابزار (CASP) و پس از رسیدن به اشیاع تئوریک تعداد مقالات پذیرفته‌شده نهایی به ۴۰ مقاله رسید.

- مرحله چهار: تبیین و استخراج نتایج

در مرحله تبیین و استخراج نتایج، محتوای مقالات منتخب و نهایی شده، به‌منظور دستیابی به ابعاد هویت ملی و یافته‌های درون محتوایی چندین با مرور گردید و اطلاعات پژوهش‌ها در جدول زیر بر اساس نویسنده مقاله، نام مجله، سال و موضوع مقاله تشریح گردید.

جدول شماره (۱) مقالات منتخب

ردیف	نویسنده مقاله	نام مجله	سال	موضوع مقاله
۱	زارع شاه‌آبادی- صادقی	فصلنامه تحقیقات فرهنگی	۱۳۹۰	خانواده و هویت ملی - بررسی موردی شهر یزد
۲	نساج و همکاران	فصلنامه تحقیقات فرهنگی	۱۳۹۴	بررسی تأثیر ارزش‌های فرهنگی بر هویت ملی
۳	ملکی - عباس پور	فصلنامه تحقیقات انتظامی	۱۳۸۸	بررسی جامعه‌شناختی نگرش جوانان نسبت به هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن
۴	روشندل اربطانی - مولایی	مطالعات فرهنگ - ارتباطات	۱۳۹۷	ارائه مدل تقویت هویت ملی جوانان با استفاده از ظرفیت‌های شبکه‌های اجتماعی داخلی
۵	شیبانی - هاشمی	مجله جامعه‌شناسی ایران	۱۳۹۲	تجربه گردشگری و هویت ملی
۶	جعفرزاده پور	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۸۹	کتاب‌های درسی و هویت ملی
۷	جعفری و همکاران	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۳	بررسی عوامل مرتبط با هویت ملی دانش آموزان متوسطه شهر کرج
۸	موحد- کاووسی	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۰	عوامل فرهنگی - اجتماعی مرتبط با هویت ملی نوجوانان اهواز

۹	مرتضایی فریزهندی - ادریسی	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۳	هویت‌یابی ملی در فضای مجازی
۱۰	کریمی و همکاران	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۱	جامعه‌شناسی و مسئله هویت ایرانیان
۱۱	هاشمی و قربانعلی زاده	مطالعات روان‌شناختی الزهراء	۱۳۹۳	هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی
۱۲	حسینی انجدانی و همکاران	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۳	نقش والدین، همسالان، محیط آموزشی و رسانه‌ها در رشد هویت ملی نوجوانان و جوانان شهر تهران
۱۳	حاجیانی و محمدزاده	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۴	بررسی تأثیر فضای مجازی (اینترنت) بر هویت ملی دانشجویان
۱۴	گودرزی و بختیاری	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۵	میزان توجه به هویت ملی در نام‌گذاری معابر اصلی شهر تهران
۱۵	رهبری و همکاران	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۴	هویت ملی در سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش ایران
۱۶	ایشانی و حاجی حسین	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۶	نقش کتاب بخوانیم فارسی ابتدایی در هویت ملی
۱۷	نیازی	مطالعات فرهنگی و ارتباطات	۱۳۹۰	رابطه بین سبک زندگی و میزان هویت ملی
۱۸	عبدلهی	فصلنامه علوم اجتماعی	۱۳۸۹	هویت ملی در ایران
۱۹	پورحسن و باقرآبادی	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۸	بازنمایی هویت ملی ایرانی در بین روشنفکران کُرد کرمانشاهی
۲۰	لقمان نیا و همکاران	فصلنامه نوآوری‌های آموزشی	۱۳۹۰	شناسایی مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه درسی بر اساس نظریه داده بنیاد
۲۱	محمدی	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۸	بررسی مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی پایه دوازدهم
۲۲	عبایی کوپایی و همکاران	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۸۹	رابطه نظام ارزش‌ها با هویت ملی دانش‌آموزان
۲۳	آزاد ارمکی و وکیلی	مطالعات توسعه‌ی اجتماعی و فرهنگی	۱۳۹۲	مطالعه جامعه‌شناختی تعریف مفهوم هویت ملی میان اندیشمندان ایرانی
۲۴	حضرتی صومعه	فصلنامه علوم رفتاری	۱۳۸۸	هویت ملی ایرانی و جوانان
۲۵	معدنی و مظفر	فصلنامه علوم رفتاری	۱۳۹۰	بررسی عوامل تأثیرگذار بر هویت ملی دانش‌آموزان
۲۶	تاجیک و همکاران	مجله مدیریت فرهنگی	۱۳۹۲	بررسی رابطه آموزش موسیقی سنتی بر هویت ملی
۲۷	قادرزاده و همکاران	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۵	الگوهای فراغتی و هویت ملی (جوانان کردستان)
۲۸	حیدری و خان محمدی	فصلنامه مطالعات ملی	۱۳۹۶	مطالعه برجستگی و همبستگی هویت‌های ملی و جهانی در دانشگاه یاسوج
۲۹	ربانی و رستگار	جامعه‌شناسی کاربردی	۱۳۹۲	تحلیلی بر وضعیت هویت ملی و ابعاد

طراحی الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران (محمد سلیمان‌نژاد و دیگران) ۶۹

شش‌گانه آن در بین شهروندان شهر اصفهان				
بررسی نگرش جوانان یزدی نسبت به مؤلفه‌های هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن	۱۳۹۱	فصلنامه جامعه‌شناختی مطالعات جوانان	مقیم‌ی و امینی	۳۰
احساس تعلق به ایران در میان اقوام ایرانی	۱۳۹۶	جامعه‌شناسی کاربردی	بهشتی و حکمرادی	۳۱
مطالعه رابطه محتوای برنامه‌های شبکه سهند با هویت ملی مخاطبان	۱۳۹۶	فصلنامه مطالعات ملی	رسول‌زاده اقدم و همکاران	۳۲
مدل‌سازی نقش ورزش در فرآیند شکل‌گیری هویت ملی	۱۳۹۶	فصلنامه مطالعات ملی	احمدیور و همکاران	۳۳
مؤلفه‌های قدرت نرم ایران در سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان	۱۳۹۵	فصلنامه مطالعات قدرت نرم	حیدری و قربی	۳۴
بررسی وضعیت و ابعاد سازنده هویت ملی	۱۳۹۲	مجله علوم اجتماعی فردوسی مشهد	اکبری و عیوضی	۳۵
تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی پایه‌های چهارم و پنجم دوره ابتدایی از نظر برخورداری از مؤلفه‌های هویت ملی	۱۳۹۰	نشریه مهندسی فرهنگی	غفاری مجلیح و همکاران	۳۶
جهانی‌شدن فرهنگ و تأثیر آن بر هویت ملی ایران	۱۳۹۶	مطالعات روابط بین‌الملل	بایوردی و کریمیان	۳۷
مقایسه هویت ملی جوانان شهرهای ایلام و کرمانشاه	۱۳۹۷	فصلنامه مطالعات ملی	رئوفی و همکاران	۳۸
رابطه مصرف رسانه‌های داخلی و خارجی با هویت ملی جوانان	۱۳۹۶	رسانه و فرهنگ	اکبری	۳۹
رسانه و هویت ملی مطالعه موردی تأثیر رسانه در شاخص‌های هویت ملی	۱۳۹۵	رسانه و فرهنگ	قربان زاده سوار و همکاران	۴۰

- مرحله پنج: بررسی و ادغام نتایج

با توجه به اینکه هدف فرا ترکیب ایجاد تفسیر یکپارچه و جدیدی از یافته‌ها می‌باشد، این متدولوژی جهت شفاف‌سازی مفاهیم، الگوها و نتایج در پالایش حالت‌های موجود دانش و ظهور مدل‌های عملیاتی و تئوری‌ها پذیرفته شده است (فینفگلد (Finfgeld)، ۲۰۰۳). در پژوهش حاضر مفاهیمی که مشابه بودند استخراج شد و در کدهایی به عنوان مؤلفه دسته‌بندی گردیدند و پس از آن مؤلفه‌های شناسایی شده در ۷ بعد بر اساس تعلق مفهومی قرار گرفتند. کدهای استخراج شده همراه با منابع آنها در جدول زیر ذکر گردیده است.

جدول شماره (۲) ابعاد و مولفه های هویت ملی

ردیف	ابعاد	مولفه	منبع	تعداد ارجاعات
۱	سرزمینی	علاقه به زندگی در سرزمین ایران- دفاع از سرزمین ایران - افتخار به تولد در ایران- علاقمندی به یکپارچگی سرزمین ایران-ناراحت شدن در صورت توهین به ایران- اقدام برای سربلندی سرزمین ایران- ترجیح تابعیت ایران بر دیگر کشورها- علاقه مندی به جاذبه های طبیعی ایران	۴-۱۷-۵-۷-۱۶- ۱۸-۱۹-۲۳-۲۴- ۲۶-۲۵-۳۰-۲۹- ۱-۳۱-۳۶-۳۹- ۴۰-۳۴	۵۳
۲	تاریخی	آگاهی از حوادث تاریخی مانند ملی شدن صنعت نفت ایران - دیدگاه مثبت به انقلاب اسلامی- علاقه مندی به بازدید از اماکن تاریخی- اعتقاد به برجسته بودن تمدن ایرانی-تعلق خاطر به حوادث و شخصیت های تاریخی- علاقمندی به مطالعه کتاب های تاریخی- شناخت میراث فرهنگی	۴-۳-۵-۹-۷-۸- ۱۲-۱۱-۱۳-۱۴- ۱۶-۱۷-۱۸-۱۹- ۲۱-۲۰-۲۴-۲۵- ۲۳-۲۶-۳۰-۲۹- ۳۳-۳۲-۲۶-۳۷-۳۹-۱	۵۸
۳	فرهنگی	احترام به پرچم و سرود ملی ایران - افتخار به فرهنگ ایرانی- افتخار به شخصیت های ملی مانند کوروش کبیر، نادرشاه - علاقه به معماری ایرانی- علاقه به پوشش ملی- گرامیداشت شب یلدا، چهارشنبه سوری و عید نوروز- احترام به ارزش های فرهنگی- احساس خوشحالی از موفقیت دانش آموزان ایرانی در المپیادها و ...- اعتقاد به حفظ و تقویت میراث فرهنگی- علاقه به هنر و صنایع دستی ایرانی-احترام به نمادهای ایران مانند خلیج فارس و برج میلاد- قایل شدن احترام برای پول ملی و قانون اساسی- علاقه مندی و احترام به شخصیت های فرهنگی	۹-۳-۲-۱۱-۱۲- ۷-۸-۱۵-۴-۵-۱- ۱۷-۲۰-۲۶-۱۶- ۲۱-۲۴-۲۳-۲۵- ۳۰-۲۹-۳۲-۳۳- ۳۹-۱۴	۸۴
۴	اجتماعی	مهمان نوازی- جوانمردی- رعایت حقوق دیگران- داشتن رابطه دوستانه با دیگران- رعایت مقررات اجتماعی- احساس همبستگی با جامعه- پذیرش دیگران به عنوان هموطن- علاقه به مردم ایران- احساس تعلق و تعهد به جامعه- لذت بردن از هنرهای ایرانی مانند موسیقی، پوشش محلی و ...- ترجیح مراسمات مانند نوروز- پاسداری از میراث فرهنگی و ملی- میهن دوستی و عشق ورزیدن به ایران-خانواده گرایی- وفاداری به تمامیت ارضی- شرکت در جشن های ملی- تعلق ایران به همه اقوام ایرانی	۱۸-۱۹-۲۳-۲۶- ۲۱-۲۲-۲۹-۲۷- ۸-۳-۱۳-۱۲-۱۷- ۳۸-۳۲-۳۵-۳۷- ۳۹-۴	۸۱
۵	زبانی و ادبی	عشق ورزیدن به زبان و خط فارسی- علاقمندی به شاهنامه- بکارگیری ضرب المثل های ایرانی- مطالعه اشعار و متون ادبی- علاقه به موسیقی اصیل ایرانی	۱۲-۴-۸-۵-۱۸- ۱۷-۱۳-۲۶-۱۶- ۲۳-۲۵-۳۱-۳۲- ۳۴-۳۵-۳۶-۳۸- ۲۹	۴۴
۶	سیاسی	اعتماد به مسئولین حکومت- ارجحیت جمهوری اسلامی به سایر نظام های سیاسی- داشتن دوستان زیاد از اقوام مختلف- اعتماد به گروه های قومی دیگر- دفاع از تمامیت ارضی- مشارکت سیاسی- استقلال کشور- تعلق و وفاداری به دولت- توجه به هنجارهای ملی- تمایل به انجام فعالیت	۹-۴-۱۴-۱۷-۲۲- ۲۳-۲۹-۳۱-۳۳- ۳۵-۳۶-۳۷-۳۸- ۳۹-۴۰-۳۰	۴۱

طراحی الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران (محمد سلیمان‌نژاد و دیگران) ۷۱

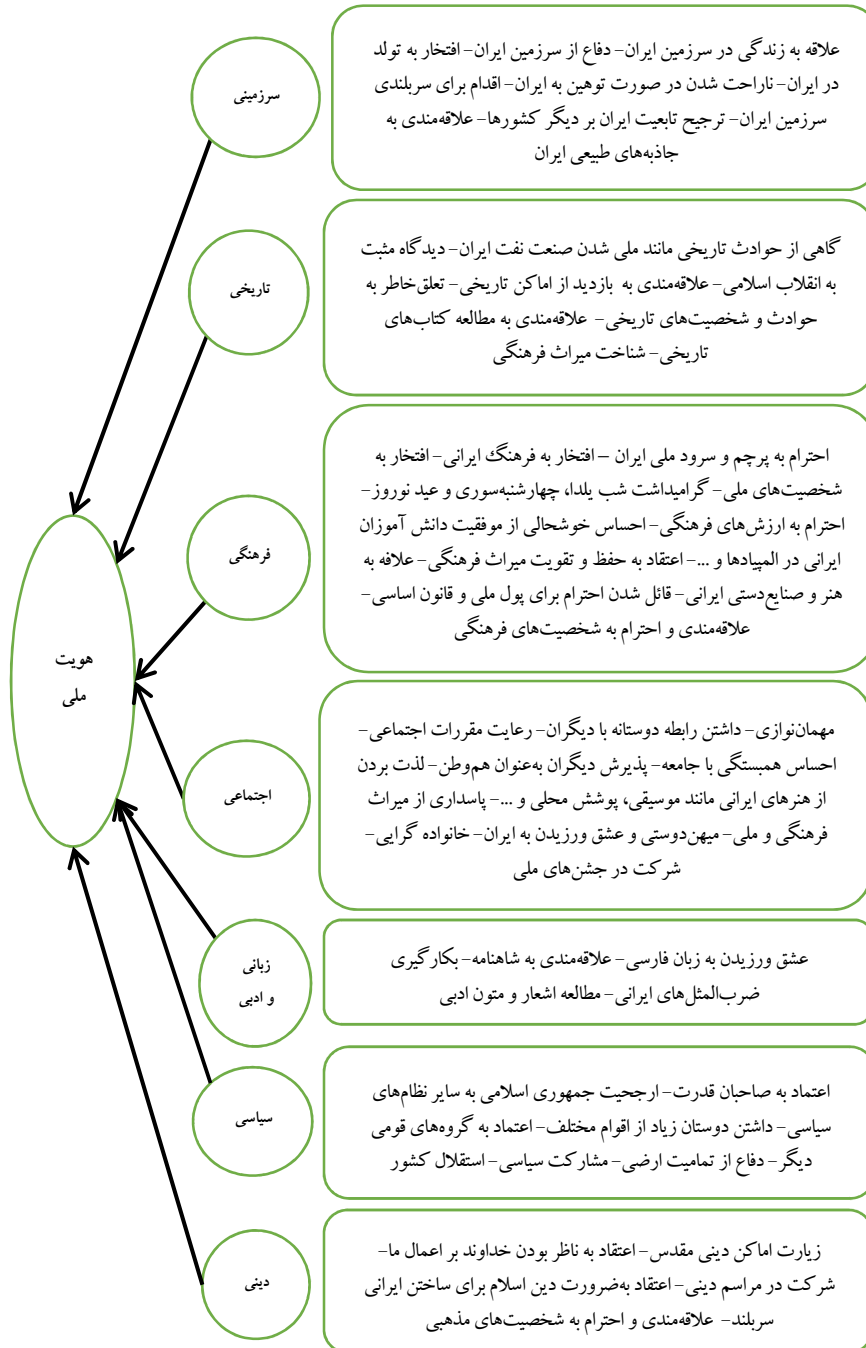
		سیاسی-اولویت قرار دادن منافع ملی -		
۵۰	۷-۴-۳-۱۴-۱۵- ۱۶-۱۸-۲۳-۲۵- ۲۹-۳۲-۳۳-۳۶- ۳۹-۴۰-۳۳	زیارت اماکن دینی مقدس- اعتقاد به ناظر بودن خداوند بر اعمال ما- شرکت در مراسم دینی- اعتقاد به ضرورت دین اسلام برای ساختن ایرانی سربلند- علاقه مندی و احترام به شخصیت های مذهبی- آگاهی نسبت به اصول و احکام دینی	دینی	۷

- مرحله شش: تعیین کیفیت نتایج

در روش کیفی برای ارزیابی کیفیت و پایایی پژوهش از ملاک‌های اعتمادپذیری (Truthworthines)، باورپذیری (Credibility)، اطمینان‌پذیری (Dependability)، انتقال‌پذیری (Transferability) و تصدیق‌پذیری (Confirmability) استفاده می‌گردد (فلیک، ۱۳۹۱: ۴۲۰). جهت کنترل نتایج استخراج شده، مقایسه نظرات محققین با یک خبره دیگر نیز استفاده شده است.

روایی مدل حاضر، از طریق روایی محتوا حاصل شده، که این امر از دو جنبه صورت گرفته است: جنبه اول، استفاده از اجزاء و عوامل مدل‌های ارائه شده‌ی پیشین است که خود به روایی مدل منجر می‌گردد و جنبه دوم، تشکیل جلسه‌های گروه کانونی و ارائه مدل در این جلسه‌ها به متولیان علوم اجتماعی است که عدم تغییر مدل، نشان دهنده روایی مدل طراحی شده است. از آنجایی که در مراحل طراحی مدل، معیارهای مدل‌های پیشین به عنوان کد در نظر گرفته شد و با در نظر گرفتن شباهت‌های معنایی بین کدها، اقدام به ادغام آنان و ایجاد مفاهیم شده است. بنابراین به منظور سنجش پایایی مدل طراحی شده از شاخص کاپا استفاده شده است. بدین طریق که، شخص دیگری (از نخبگان علوم اجتماعی) بدون اطلاع از نحوه ادغام کدها و مفاهیم ایجاد شده توسط پژوهشگران، اقدام به دسته بندی کدها در مفاهیم کرده است. سپس مفاهیم ارائه شده توسط پژوهشگر با مفاهیم ارائه شده توسط این فرد مقایسه شده است. در نهایت با توجه به تعداد مفاهیم ایجاد شده مشابه و مفاهیم ایجاد شده متفاوت، شاخص کاپا محاسبه شده است. مقدار شاخص کاپا ۰/۶۷۳ محاسبه شد که در سطح توافق معتبر قرار دارد.

مرحله هفت، اعلام نتایج: در مرحله هفتم از فرا ترکیب نتایج بدست آمده ارائه می‌گردد. در این مطالعه نتایج به شرح ذیل می‌باشد.

نمودار شماره ۱: الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران

۴. بحث و نتیجه‌گیری

بررسی مقالات منتخب حوزه هویت نشان می‌دهد عناصر و مؤلفه‌های فراوانی برای هویت ملی وجود دارد. هویت ملی پدیده‌ی اجتماعی چند وجهی است و به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک اجتماع ملی است. مهم‌ترین نمادهای هویت ملی عبارت‌اند از: سرزمین، دین و آیین، آداب و مناسک، تاریخ، زبان، ادبیات، مردم و دولت. درون یک اجتماع ملی، میزان تعلق و وفاداری اعضا به هر یک از عناصر و نمادهای مذکور، احساس هویت آن‌ها را مشخص می‌کند (یوسفی، ۱۳۸۰: ۱۳).

از یک جنبه هویت ملی امری رابطه‌ای محسوب می‌شود؛ یعنی افراد پس از پذیرش سایر ملل و متمایز ساختن ملت خویش با آن‌ها به پنداشتی در مورد هویت ملی جامعه خود می‌رسند، بر این اساس عامل بنیادین در شکل‌گیری هویت ملی، تعاملات انسانی در همه سطوح است. پرداختن به هویت در سطح خرد و کلان نیاز اصلی همه افراد و اجتماعات است. چون سازه هویت در عصر کنونی بر اثر پیشرفت‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی و همچنین ظهور پدیده جهانی‌شدن همواره در حال شدن و تغییر است و از سیالیت برخوردار است، بنابراین شناسایی مؤلفه‌ها و ابعاد هویت ملی به‌منظور سنجش و بررسی تغییرات آن مورد تأکید می‌باشد.

از نکات قابل توجه در بررسی ادبیات و پیشینه تجربی تحقیقات انجام‌شده با موضوع هویت ملی این است که محققان در رابطه با ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی به یک اجماع نرسیده‌اند و هر یک از محققین در مقالاتی که ارائه نموده‌اند، کم و بیش تعدادی از مؤلفه‌ها و ابعاد هویت ملی را معرفی کرده‌اند. هدف این پژوهش شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های تشکیل دهنده هویت ملی است. بنابراین در پژوهش حاضر از طریق روش فرا ترکیب با مطالعه و کنکاش در ۴۰ مقاله با موضوع هویت ملی، پس از رسیدن به اشباع تئوریک، جمع‌بندی مناسبی در ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی به دست آمده است. با توجه به فراوانی کدهای شناسایی‌شده بعدهای فرهنگی، اجتماعی و تاریخی به‌عنوان مهم‌ترین ابعاد هویت ملی در این تحقیق مشخص گردیدند و پس از این‌ها به ترتیب بعد سرزمینی، بعد دینی، بعد زبانی و ادبی و در نهایت بعد سیاسی قرار دارند. بعد فرهنگی هویت ملی، احترام به مفاخر، شخصیت‌ها، سنت‌ها و ارزش‌های افتخار آفرین ملی است. بعد اجتماعی تعلق و مشارکت در مناسک جمعی را به دنبال دارد. بعد تاریخی مربوط به حوادث سرنوشت ساز در گذر

زمان و احساس افتخار به آنها را شامل می‌شود. بعد سرزمینی علاقمندی به حفظ تمامیت ارضی است. بعد دینی معطوف به گرایش‌ها و علاقه‌های دینی و مذهبی مشترک و همچنین اعتقاد به مناسک و آیین‌های دینی در جهت تقویت هویت ملی است. بعد زبانی عشق ورزی به شعر و ادب فارسی را می‌رساند و در نهایت بعد سیاسی ناظر بر تعلق به نظام واحد جمهوری اسلامی و ترجیح آن به هر نظام سیاسی دیگری است.

پس از شناسایی ابعاد هویت ملی در مرحله بعد مؤلفه‌های هر یک از ابعاد هویت ملی که ۲۶۳ مورد بودند، مشخص گردید و از آن جایی که هر یک از ابعاد هویت ملی با هم رابطه تعاملی دارند، بنابراین در حالت کلی همه‌ی این ابعاد در یک جهت و به صورت متعامل با هم در جهت تشکیل سازه هویت ملی و تقویت آن نقش اساسی دارند.

با توجه به کارکردهای متنوع هویت ملی در ایجاد همبستگی جامعه ملی پیشنهاد می‌شود که سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط برای حفظ یکپارچه‌ی جامعه ایرانی، تمهیداتی بیاندیشند که جایگاه عناصر و مؤلفه‌های هویت ملی در جامعه مشخص و تقویت گردند. همچنین پیشنهاد می‌گردد برنامه‌ریزی اصولی جهت آشنایی نظام خانواده و نوجوانان با اسطوره‌ها، میراث فرهنگی، مفاخر ایرانی، رخدادهای ملی انجام شود که در نهایت امر، این مسئله منجر به تقویت نگرش‌ها و گرایش به هویت ملی گردد. بنابراین یافته‌های پژوهش حاضر مبنای الگوی مناسبی برای نهادهای فرهنگی و مراکز علمی و پژوهشگران حوزه هویت ملی باشد.

کتاب‌نامه

- ابوالحسنی، سیدرحیم (۱۳۸۷)، مؤلفه‌های هویت ملی با رویکردی پژوهشی، فصلنامه سیاست، دوره ۳۸، شماره ۴، ۲۲-۱.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۶)، فرهنگ و هویت ایرانی و جهانی‌شدن، تهران، نشر تمدن.
- احمدی، حبیب (۱۳۸۴)، هویت ملی ایران در گستره تاریخ، مجموعه مقالات درآمدی بر فرهنگ و هویت ایرانی، موسسه مطالعات ملی به کوشش مریم صنیع اجلال، تهران.
- احمدی، حمید (۱۳۸۸)، بنیادهای هویت ملی ایرانی، تهران: پژوهشکده‌ی مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

طراحی الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران (محمد سلیمان‌نژاد و دیگران) ۷۵

- اسمیت، آنتونی (۲۰۰۱)، **ناسیونالیسم: نظریه، ایدئولوژی، تاریخ**، مترجم: انصاری، منصور، (۱۳۸۳)، تهران: مؤسسه مطالعات ملی، تمدن ایرانی.
- اکبری، حسین (۱۳۹۶)، رابطه مصرف رسانه‌های داخلی و خارجی با هویت ملی جوانان، رسانه و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هفتم، شماره دوم، ۲۲-۱.
- برگر، پیتر؛ لاکمن، تامس (۱۳۷۵)، **ساخت اجتماعی واقعیت**، ترجمه فریبرز محمدی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول.
- پای لوسین و همکاران (۱۳۸۰)، **بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی**، ترجمه غلامرضا خواجه سروی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پورحسن، ناصر؛ باقرآبادی، روح الله (۱۳۹۸)، بازنمایی هویت ملی ایرانی در بین روشنفکران کُرد کرمانشاهی، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال بیستم، شماره ۳.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۴)، **جهانی‌شدن و هویت**، مجموعه مقالات جهانی‌شدن و هویت، دانشگاه تهران، ۳۸-۲۵.
- جعفرزاده پور، فروزنده و حیدری، حسین (۱۳۹۳)، فراتحلیل رابطه هویت ملی و هویت قومی در ایران، **فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگ**، سال سوم، شماره ۱۱، ۹۶-۶۳.
- جعفری، احمد؛ یزدانی، مرجان؛ قبادی، مجید (۱۳۹۳)، بررسی عوامل مرتبط با هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه شهر کرج، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال پانزدهم، شماره ۲.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱)، **هویت اجتماعی**، ترجمه تورج یاراحمدی، تهران، نشر و پژوهش شیرازه، چاپ اول.
- جی دان، رابرت (۱۳۸۵)، **نقد اجتماعی پست‌مدرنیته بحران‌های هویت**، ترجمه صالح نجفی، تهران، نشر شیرازه.
- چلبی، مسعود (۱۳۸۲)، جامعه‌شناسی نظم، تهران: نشر نی.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹)، تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال دوم، شماره ۵، صفحه ۱۹۳-۲۲۸.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸)، **جامعه‌شناسی هویت ایرانی**، تهران: پژوهشکده تحقیقات.
- حسنی‌فر، عبدالرحمن و عباس‌زاده مرزبالی، مجید (۱۳۹۹)، مؤلفه‌های شکل‌دهنده‌ی هویت ملی ایران در فرایند تاریخی، **فصلنامه جامعه پژوهی فرهنگی**، دوره ۱۱، شماره ۵، صفحه ۳۳-۵۹.

حقیقتیان، منصور؛ غضنفری، احمد؛ تکه اکبرآبادی، پروانه (۱۳۹۰)، هویت ملی و برخی عوامل مؤثر بر آن در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه اصفهان، **فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی**، شماره 41، ۷۱-۸۲

حیدری، شقایق (۱۳۹۶)، سنجش هویت جمعی ایرانیان با تأکید بر مؤلفه دین‌داری، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال هجدهم، شماره ۲، ۲۳-۳.

رجایی، فرهنگ (۱۳۸۶)، **مشکله هویت ایرانیان امروز**، تهران: نشر نی.

روشندل اربطانی، طاهر؛ مولایی، سید محمد (۱۳۹۷)، ارائه مدل تقویت هویت ملی جوانان با استفاده از ظرفیت‌های شبکه‌های اجتماعی داخلی، **فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات**، سال نوزدهم، شماره ۴۲، ۱۴۳-۱۱۹.

ریتزر، جورج (۱۳۷۴)، **نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر**، محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی، چاپ دوم.

زاهد، سعید (۱۳۸۴)، **هویت ملی ایرانیان**، راهبرد یاس، سال اول، شماره ۴.

شمشیری، بابک (۱۳۸۷)، **درآمدی بر هویت ملی**، شیراز: انتشارات نوید شیراز، ۶۹-۵۵.

شیخاوندی، داور (۱۳۸۰)، **ناسیونالیسم و هویت ایرانی**، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.

شیخاوندی، داور (۱۳۸۱)، تأخیر در تکون هویت ایرانی در جریان تجدد، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران،

ویژه نامه دومین همایش مسائل اجتماعی ایران، شماره ۳.

غفاری‌نسب، اسفندیار؛ مساوات، سیدابراهیم؛ قاسمی‌نژاد، محمدعلی؛ علایی، احمد (۱۳۹۵)، بررسی جامعه‌شناختی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر هویت ملی (مطالعه موردی: شهروندان ۱۵ سال به بالای شهر اقلید)، **فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی**، دوره چهارم، شماره ۴.

فولادیان، مجید؛ رضایی بحرآباد، حسن؛ سوهانیان حقیقی، محسن (۱۳۹۹)، بررسی تحولات هویت جوانان ایرانی (۱۳۹۴-۱۳۵۳)، **فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات**، سال بیست و یکم، شماره ۴۹، ۱۷۹-۱۴۷.

قادرزاده، امید (۱۳۹۳)، آموزش و پرورش و هویت دینی و ملی (مطالعه پیمایشی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر بانه)، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال پانزدهم، شماره ۵۹.

قادرزاده، امید؛ قادرزاده، هیرش (۱۳۹۳)، مطالعه پیمایشی عوامل فرهنگی-اجتماعی مرتبط با هویت ملی نوجوانان، **فصلنامه علوم اجتماعی**، شماره ۶۶.

طراحی الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران (محمد سلیمان‌نژاد و دیگران) ۷۷

- قره‌باغی، علی اصغر (۱۳۸۰)، *تبارشناسی پست‌مدرنیسم*، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰)، *جامعه شبکه‌ای و عصر اطلاعات*، جلد اول، ترجمه: احد عقیلیان و افشین خاک‌باز، چاپ دوم، انتشارات طرح نو.
- کاظمی‌پور، عبدالمحمد (۱۳۸۷)، *نسل ایکس: بررسی جامعه‌شناختی نسل جوان ایرانی*، تهران، نشر نی.
- گل‌محمدی، احمد (۱۳۸۶)، *جهانی‌شدن، فرهنگ و هویت*، نشر نی.
- گیلنر، آتونی (۱۳۷۸)، *تجدد و تشخیص*، ترجمه ناصر موفقیان، نشر نی.
- محمدی، سیروس (۱۳۹۸)، *بررسی مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی پایه دوازدهم، فصلنامه مطالعات ملی*، سال بیستم، شماره ۲، ۶۱-۷۶.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۹۷)، *فلسفه و کارکرد ژئوپلیتیک (مفاهیم و نظریه‌ها در عصر فضای مجازی)*، تهران، انتشارات سمت، چاپ سوم.
- مقیم، اعظم؛ امینی، مجید (۱۳۹۱)، *بررسی نگرش جوانان یزدی نسبت به مؤلفه‌های هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن، فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، سال سوم، شماره ۶.
- موحد، مجید؛ حیدری، آرمان؛ بهجتی‌اصل، سیدفخرالدین (۱۳۹۳)، *بررسی رابطه هویت قومی و ملی با تأکید بر نقش دین‌داری: نمونه موردی دانش‌آموزان متوسطه شهر یاسوج، جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیست و پنجم، شماره ۲.
- موحد، مجید؛ کاووسی، فرزانه (۱۳۹۰)، *عوامل فرهنگی-اجتماعی مرتبط با هویت ملی نوجوانان شهر اهواز (مطالعه موردی: دانش‌آموزان شهر اهواز)*، *فصلنامه مطالعات ملی*، سال دوازدهم، شماره ۲.
- نیازی، محسن و کارکنان نصرآبادی، محمد (۱۳۹۰)، *بررسی رابطه بین میزان دین‌داری و سبک زندگی شهروندان مطالعه موردی شهروندان شهرستان کاشان در سال ۱۳۹۰، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۱۶.
- هابساوم، اریک جی (۱۳۸۳)، *ملت و ملی‌گرایی*، ترجمه: علی باش، تهران، نشر دامون.
- یوسفی (۱۳۸۰)، *روابط بین قومی و تأثیر آن بر هویت ملی در ایران تحلیلی ثانویه بر داده‌های یک پیمایش ملی، فصلنامه مطالعات ملی*، شماره ۸، ۱۳-۴۲.

Beck, C (2002), "Mothering multiples: a Meta synthesis of Qualitative research", *MCN, the American journal of maternal/child Nursing*, 28(2): 93-99.

- Citrin, J & Sears, D (2009). **Balancing National and Ethnic Identities: The Psychology of E Pluribus Unum.** In R. Abdelal, Y. Herrera, A. Johnston, & R. McDermott (Eds.), *Measuring Identity: A Guide for Social Scientists*, Cambridge: Cambridge University Press, (pp. 145-174).
- Finfgeld D. L. (2003), "Meta synthesis: The state of the art-so far", **Qualitative Health Research**, No.13: 893-904.
- Paterson, B. L., & Canam, C. (2001). **Meta-study of qualitative health research: A practical guide to meta-analysis and meta-synthesis** (Vol. 3). Sage.
- Sandelowski, M.; Barroso, J. (2007). **Handbook for Synthesizing Qualitative Research.** New York: Springer.
- Sanina, A (2012). **Competing for a Citizen: "Visible" and "Invisible" Forms of State Identity in Russia.** *Journal of Eurasian Studies*, 3 (2): 126-146.
- Spieberger, Stefan; Ungersböck, Marliese(2005); **"national identity"**, Internationale Betriebswirtschaft, international identity seminar.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. **Annual Review of Psychology**, 33, 139 .
- Zimmer L. k (2006) "Qaalit mets synthe: qiitiiii f aaligiigiw th text " **Journal of Advanced Nursing**, 53 (3).